

He pays the most attention to the role of interpretation of the contents of a literary writing.

The key words: a lyrics, a lyric-epic writing, a lyric character, interpretation, the analysis of a literary writing.

Література

1. Іонін Г. М. Шкільне літературознавство/ Г. М. Іонін // Українська мова та література. – 2004. – №35. – С.4-8.
2. Лесин В.М., Пулинець О.С. Словник літературознавчих термінів. – К.: Рад. шк.,1971.- 485 с.
3. Мовчан Р. В. Деякі зауваги до вивчення української літератури в школі / Р. В. Мовчан // Українська мова і література в школі. – 2009. – №8.– С.5.
4. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти / Є. А. Пасічник. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.

УДК 821(1/9) – 1.02

Світлана Горелова

(Камянець-Подільський)

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ПАРАДИГМ ПОЕЗІЇ НЕОКЛАСИКІВ І АКМЕЇСТІВ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню особливостей художнього втілення інтертекстуальності в поезіях українських неокласиків і російських акмеїстів. Робиться спроба класифікації елементів інтертекстуальної рецепції модерністів – античні і біблійні образи і мотиви, герої, письменники, історичні постаті, астральні образи та локуси.

Ключові слова: *неокласики, акмеїсти, інтертекстуальність.*

Актуальне нині в літературознавстві поняття інтертекстуальності було уведене до наукового обігу французьким ученим Юлією Крістєвою й поширене у роботах Р. Барта, Ж. Дерріди, Р. Мойзес, Ж. Женнетта, Х. Блума, М. Ріффаттера, О. Ронена, Н. Фатєєвої та ін. Найдоцільнішим методом вивчення природи інтертекстуальності вважаємо її аналіз на фоні конкретних художніх явищ. Саме такими явищами у нашому дослідженні є поезії українських неокласиків і російських акмеїстів, які широко використовували «чуже слово, мотиви, сюжети і образи» у пошуках своєї власної художньої системи. Їхня художня спадщина неодноразово ставала об'єктом дослідження багатьох науковців. Проте, не зважаючи на значну кількість досліджень інтертекстуальності в творчості неокласиків

(Д. Наливайко, Г. Райбедюк, Л. Темченко, О. Гальчук, В. Зварич, В. Громова та ін.) і акмеїстів (М. Чікарькова, О. Троцик, М. Борецький, Ж. Колгіна та ін.), проблема вивчення інтертекстуальності в поезіях митців у компаративному аспекті предметом окремого дослідження досі не була. У зв'язку з цим є потреба поглянути на ліричну спадщину поетів під цим кутом зору.

Метою нашого дослідження є аналіз діапазону інтертекстуальних проявів у поезіях неокласиків і акмеїстів, з'ясування значення інтертекстуальності у створенні того чи іншого художнього образу, визначення ролі та функцій міжтекстових зв'язків в структурі віршів Миколи Гумільова, Анни Ахматової, Сергія Городецького, Осипа Мандельштама, В'ячеслава Нарбута, Михайла Зенкевича, Миколи Зерова, Максима Рильського, Павла Филиповича, Михайла Драй-Хмари, Освальда Бургардта у компаративному аспекті.

Уведення в національну літературу різноманітних культурних асоціацій, античного й середньовічного світів, світу слов'янської міфології, екзотики Китаю й Африки, біблійного світу, світу національної культури й побуту, що було притаманне як українським неокласикам так і російським акмеїстам, перш за все вимагало обізнаності автора щодо об'єкту роботи, знання мови оригіналу, ґрунтовної гуманітарної освіти, вільного оперування концепціями світової літератури загалом. Усі ці критерії були властиві М. Зерову, М. Гумільову, С. Городецькому та їхнім однодумцям.

Осмислення художнього світу неокласиків і акмеїстів передбачає свою специфічну системність. Маємо на увазі передусім використання античних образів і мотивів, міфологічних тем, біблійних і християнських персонажів і сюжетів, образів національного походження, образів-топосів, новоєвропейських образів, старослов'янських мотивів, історичних осіб та діячів культури, імен світового рівня.

Інтертекстуально пов'язані з усіма культурними епохами, тексти акмеїстів і неокласиків найбільше увібрали в себе античний культурний код.

Звернення до античності як зразкового мистецтва зумовило запозичення ряду античних образів. Красномовними у цьому плані є й самі назви робіт: «Возвращение Одиссея» М. Гумільова, «Тебе, Афродита, слагаю танец...» А. Ахматової, «Навсикая» М. Зерова, «Діана» М. Рильського, «Лесбія» О. Бургардта та ін..

Безсумнівним лідером у зверненні до образів античного походження та їх трансформації був М. Зеров, для якого античність (перш за все римська класична поезія) була тим культурним потенціалом, естетичним орієнтиром, який може вивести українську літературу із стану Руїн у гармонійний, зразковий стан. За підрахунками Василя Зварича у його

дисертаційному дослідженні «Стилетворчі функції традиційних образів у поезії неокласиків» М. Зеров звертався до більш ніж ста образів античного походження.

Наведемо декілька прикладів уведення античного жіночого образу у межі неокласичного і акмеїстичного творів. Так з образом Навсікаї в творчості М. Зерова ми зустрічаємось двічі: у сонеті «Навсікая» і у сонеті «Саломея»; у поезії «Як Одиссей натомлений блуканнями...» М. Рильський звертається до образу Діани; М. Драй-Хмара акцентує нашу увагу на вогненних сльозах Персеїд: «Зоріти ніч і бути з вами...», в поезії «Мой альбом, где страсть сквозит без меры...» М. Гумільов описує заступництво своєї творчості Венерою, А. Ахматова звертається до образу Клеопатри: «Клеопатра».

Образи античних красунь в поезії неокласиків і акмеїстів можна умовно розділити на дві групи: ті, що спонукають до життя (Афродіта, Гелена, Навсікая, Клеопатра, Андромеда) й ті, що спонукають до творчості, дієвості (Афіна Паллада, Дафна, Діана, Венера). Обґрунтуємо дане твердження за допомогою співставлення прикладів рецепції античного жіночого образу Венери та Навсікаї у неокласиків і акмеїстів:

*«Мой альбом, где страсть сквозит без меры
В каждой мной отточенной строфе,
Дивным покровительством Венеры
Спасся он от ауто-да-фэ.
И потом — да славится наука! —
Будет в библиотеке стоять
Вашего расчетливого внука
В год две тысячи и двадцать пять..»* [4, 387].

(М. Гумільов «Мой альбом, где страсть сквозит без меры...»)

*«...Душа моя! Тікай на корабель,
Пливи туди, де серед білих скель
Струнка, мов промінь, чиста Навсікая.»* [6, 67].

(М. Зеров «Саломея»)

*«...Грустят валы ямбических морей,
И пальма, о которой Одиссей
Рассказывал смущенной Навзикае....
...Но мне, увь, неведомы слова —
Землетресенья, громы, водопады,
Чтоб и по смерти ты была жива...»* [4, 250].

(М. Гумільов «Канцоны»)

Цей ряд може продовжувати іще багато поезій, у які було трансплантовано античний жіночий образ, але надалі звернемо нашу увагу на образи античних героїв-чоловіків: Одиссея, Аполлона, Ахілла, Пегаса, Телемаха, Тесея, Геракла, Есхіла, Прометея, Енея, Орфея, Антея, Персея, Діоніса, Агамемнона, Лаокоона і багатьох інших.

Серед перелічених образів античних героїв найбільш уживаним є образ Одисея. Він близький неокласикам і акмеїстам своїм пригодницьким, бурхливим стилем життя. Цей вічний образ мужнього мандрівника надихнув авторів на створення багатьох віршів, а подекуди й циклів. Серед них: цикл Миколи Зерова «Мотиви «Одіссеї»», вірш Юрія Клена «Шляхами Одисея», Максима Рильського «Як Одисей, натомлений блуканнями...», Миколи Гумільова «Возвращение Одисея» та ін.. Так, стомлений блуканнями і життям, Одисей неокласиків характеризується своїм прагненням повернутися до найдорожчого понад усі скарби рідного дому, в той час як Одисей акмеїстів – це невпинний воїн-мандрівник, для якого скарбом життя є подорож.

Наведемо ще декілька прикладів рецепції античних образів-героїв. Образ Телемаха у зеровському циклі «Телемах у Спарті» та образ Тесея у сонеті «Тесей» із циклу «Образи і віки» постають перед читачем як ідеальні чоловічі особистості, як втілення мужності, сили, героїзму. Ці риси притаманні й образу Персея, який зустрічаємо у вірші М. Гумільова «Персей»; образу Орфея П. Филиповича («На злото, ливан і смирну»); образу Ахілла М. Гумільова («Воїн Агамемнона») та ін. Античні образи-герої неокласиків і акмеїстів суголосні із своїми образами-прототипами. Вони вірні своїм обов'язкам. Їм притаманні активність, мужність, енергійність, стійкість.

Наступну окрему групу античних образів складають астральні образи. Вони сконцентровані у ліричному циклі М. Зерова «Зодіак»: «Діва», «Близнята», «Скорпіон», «Водник»; у віршах М. Гумільова «В небесах», «Душа и тело», «Память», у поезіях Драй-Хмари «Поділ», «Прекрасніший за «Весну» Боттічеллі» та інших і сягають своїми витокami у міфологію. Об'єктивованість зображуваного, оповідна інтонація, космізм, проекція на сучасність – спільні характерні риси цих поезій. Проте на відміну від астрального образу акмеїстів, який виконує роль константи небесного «саду звірів» (за означенням М. Гумільова), астральний образ поетів «п'ятірного грона» у більшій мірі несе на собі функції підсилення мальовничість пейзажу.

Розглядаючи питання втілення античного матеріалу у творчий доробок неокласиків і акмеїстів варто звернути увагу на використання у їх творчості постатей грецьких і римських поетів та політичних діячів, таких як: Овідій (Назон), Вергілій, Флакк, Федр, Марціал, Евріпід, Софокл, Гомер, Катулл, Горацій, Сапфо, Олександр Македонський, Нерон, Цицерон, Цезар, та ін.. Їх актуалізація модерновими поетами зумовлена не лише тим, що своєю діяльністю та творчістю вони зробили вагомий внесок у історію людства, а й були зразковими митцями для наслідування. Доречно буде зауважити й те, що усі ці історичні постаті, хоч і спроектовані під пером неокласиків чи акмеїстів на сучасність,

актуалізують в уяві читача реалії тогочасного життя, дублюють свій образ-прототип.

У поетичній рецепції письменників знаходимо імена таких стародавніх діячів культури, як Сократ, Діоген, Аристарх, Кіфаред, Аристофан, Октавіан Август; французьких поетів-парнасців Леконт де Ліля, Жозе Ередія, які мали особливо великий вплив на стильове мислення неокласиків і акмеїстів, імена майстрів літератури світового рівня: Данте, Байрон, Діккенс, Тютчев, Пушкін, Рільке, Шекспір, Гете, Гюго, Вольтер, Бодлер, Рабле, Рембо, Сервантес, Петрарка, Кафка та ін. Цитуємо з Ю. Клена:

*«...Щасливий я в моїм садку, і скільки
Ясних годин зо мною гають там
Чіткий Ередія і мудрий Рільке...» [7, 68].*

Антична культура не була єдиним об'єктом поетичної рецепції неокласиків і акмеїстів, хоча й посідає центральне місце в концепції їх творчості. Непроминального значення тут набуває біблійна міфологія. Інтерпретація біблійно-християнських образів, біблійного цитування стає частим виявом інтертекстуальності в творах модерністів. Особливо активно їх застосовують у своїй творчості акмеїсти, а саме А. Ахматова, О. Мандельштам і М. Гумільов. Серед неокласиків біблійний образ не набув такого глибокого поширення, хоча й зустрічається у поезіях кожного із представників цього літературного угруповання.

У багатій літературними ремінісценціями на біблійні сюжети поезії А. Ахматової центральними образами історії творення світу постають образи Адама і Єви («Долгим взглядом твоим истомленная...»); образом, який уособлює гріх, є Диявол, Демон, Антихрист («Конец демона»); образ Господа Божого і його сина Христа суголосні з біблійними мотивами безгріховності, безневинності, жертвовності, страждання («В каждом древе распятый Господь...»).

Цікавою є біблійна цитата поетеси. Це цитати з автентичної церковної молитви, які зазвичай розташовуються на початку або в кінці віршу. Як приклад наведемо кінцеві стрічки поеми «У самого моря»:

*«... Слышала я – над царевичем пели:
«Христос воскрес из мертвых», -
И несказанным светом сияла
Круглая церковь.» [1, 112].*

Особливо часто ми зустрічаємося із цим літературним феноменом у процесі використання А. Ахматовою жанру молитви: «Амінь», «Молитва» та ін.

У поезіях М. Гумільова «Сон Адама», «Театр», О. Мандельштама «Мне стало страшно жизнь отжить – ...» має місце звернення до образу Каїна, Авеля, Діви Марії, Мойсея.

Звернення акмеїстів до Біблії не обмежується згаданими творами і тим паче згаданими біблійними образами, акмеїстичне трактування яких швидше наближене до традиційного, церковного, до буденного, а ніж до філософського.

Традиційне значення мають й більшість біблійних образів неокласиків. В їхніх поезіях ці образи пов'язані із болючими проблемами сучасності, а отже набувають драматичного забарвлення. За спостереженнями В. Брюховецького поетичний світ М. Зерова негативний до біблійних образів. У більшості випадків це криваві, жорстокі, порочні образи: «Світ біблійних героїв – кривавий, жорстокий, хаотичний. Йому протистоїть світ, в якому гармонію творять краса й добро – світ античних героїв» [2, 169].

Поетичні рядки, які трансплантують біблійний образ, зустрічаємо в поезії «Під блакиттю весняною...» М. Драй-Хмари, «В високій келії, самотно-таємничій» М. Рильського, «Саломея» П. Филиповича, «Чистий четвер», «Страсна П'ятниця» М. Зерова, «Голгофа», «Христос», «Книга Бытия», «Потоп» Ю. Клена та ін.

Не можна залишити поза увагою неокласичні й акмеїстичні рецепції, які проектуються на:

– образи-топоси – це зазвичай міста, чия історія нерозривно пов'язана з національно-визвольним рухом або ж міста-центри цивілізації, основи європейської культури – це образи Криму, Києва, Хортиці, Подолу, Кам'янця, Чернігова, Полтави, Черкас, Херсону, Москви, Петербургу, Воронежу, Царського Села, Константинополя, Ітаки, Еллади, Риму, Стамбулу, Варшави, Парижу, Берліну, Мадриду та багатьох інших. Зазначимо, що в поезії неокласиків переважає градопоетика національного походження, в той час як акмеїстичний спектр образів-топосів увібрав у себе велику кількість локусів інонаціонального походження;

– історичні образи – історичні постаті діячів української і російської культур. Показовим в інтерпретації історично-культурних сюжетів, персонажів національної історії та культур серед неокласиків є вірші «Володимир Мономах», «Тарас Шевченко», «Минула ніч тривожно і безславно» П. Филиповича, «Запорозька могила» М. Рильського, «Володимир», «Олегів щит», «Сковорода» О. Бургардта, «Сон Святослава», «Князь Ігор», «Ріг Вернигори», «Чернишевський» М. Зерова та ін.. Акмеїсти зверталися до образів княгині Ольги («Ольга» М. Гумільова), імператора Петра I («Стихи о Петербурге», «Воронеж» А. Ахматової), щита князя Олега («Швеція» М. Гумільова), Івана Великого («Сегодня можно снять декалькомани, ...» О. Мандельштама), князя Володимира («Древний город словно вымер, ...» А. Ахматової) та ін.;

– новоевропейські образи і мотиви. Орієнтація неокласиків і акмеїстів на традицію новоевропейських літератур особливо помітна у

творчості М. Рильського. Він звертається до образів Беатріче («Не ясноокий образ Беатріче...», «Odi et Amo»), Ізольди білорукої («Трістан коня сідлає...»), Есмеральди, П'єра Гренгуара, Шатопера («Есмеральда»), Макбета («Сонет»), Гамлета («Як Гамлет, придивляюсь я до хмар...») та багатьох інших.

Рецепція історичних національних персонажів у творчості модерністів є не лише свідченням їхньої високої патріотичності. Цілеспрямоване вживлення у художній текст історичних постатей давало митцям можливість найправдивішого віддзеркалення національної історії та культури.

Звернення до персонажів шекспірівських драм є характерним і для творчості М. Гумільова. Поетичний світ поета увібрав в себе такі шекспірівські образи, як: Отелло, Дездемону («Сон»), Гамлета («Театр»).

На відміну від Гамлета М. Рильського, який настроєво співвідноситься із героєм твору-оригіналу, Гамлет М. Гумільова позбавлений трагічного, його віра в життя не згасла й не здається йому беззмістовною.

Рецепція шекспірівських образів у поезіях М. Гумільова є амбівалентною. Так, образ Гамлета у поета повністю відходить від свого історичного контексту, в той час як образ Отелло набуває певного ототожнення з шекспірівським ліричним героєм – красенем, воїном, поетом.

Подібно до М. Рильського дантівський образ Беатріче використовує М. Гумільов, Ю. Клен, М. Зенкевич. Гумільовська героїня із однойменного циклу «Беатріче» допомагає своєму творцю розкрити власну душу, в той час як у Юрія Клена і М. Рильського цей «традиційний образ» уособлює красу і стає символом чистого, вічного кохання, який несе позитивний вплив на усіх людей і оточуючий світ.

У поезіях митців знайшли своє втілення й інші образи новоєвропейської літератури: Фауст («Маргарита» М. Гумільова, «Гости» А. Ахматової, «Сегодня можно снять декалькомани...» О. Мандельштама, «Поворот» Ю. Клена) Дон Жуан («Гости» А. Ахматової, «В этот мой благословенный вечер...» М. Гумільова), Мефістофель («Франкфурт-на-Майні» Ю. Клена, «1913 год, или Поэма без героя и решка» А. Ахматової), Дон-Кіхот («Стихи о неизвестном солдате» О. Мандельштама) та ін.

Отже, можна зробити наступний висновок – діапазон інтертекстуальних проявів у поезії неокласиків і акмеїстів своєю широтою сягає античного і біблійного світів, національної історії і культури, минулого слов'янської землі, найвартісніших здобутків світової та європейської літератури. Наведені вище дослідження доводять наявність як спільностей так і відмінностей між функціями, які виконують такі інтертекстуальні прояви. Рецептивні образи, виступаючи генераторами ідей модерністів,

допомагають поетам донести ці індивідуально-авторські ідеї до читача й примусити його співпереживати разом із ліричними героями.

Анотація

Статья посвящена исследованию особенностей художественной реализации интертекстуальности в поэзии украинских неоклассиков и русских акмеистов. Сделана попытка классификации элементов интертекстуальной рецепции модернистов – античные и библейные образы и мотивы, герои, астральные образы и локусы.

Ключевые слова: неоклассики, акмеисты, интертекстуальность.

Summary

Intertextual Paradigms of the Neoclassicists' and Acmeists' Poems: Comparative Aspect. The article is devoted to research features of the artistic realization of intertextuality in the neoclassicists' and acmeists' poems. We attempted to classify elements of the modernists' intertextual reception - antique and bible images and motives, heroes, writers, historical figures, astral images and locuses.

Key words: neoclassicists, acmeists, intertextuality.

Література

1. Ахматова А. А. Полное собрание поэзий и прозы в одном томе / А. А. Ахматова. – М.: Изд-во «АЛЬФА-КНИГА», 2009. – 1007 с.
2. Брюховецький В. С. Микола Зеров: літературно-критичний нарис / В. С. Брюховецький. – К.: Рад. Письменник, 1990. – С. 169
3. Гальчук О. В. Микола Зеров і античність: навч. посіб. з історії української літератури / О. В. Гальчук. – Київ, 2000. – 192с.
4. Гумилев Н. Лирика / Н. Гумилев. – М.: ООО Изд-во «АСТ», Минск: ООО «Харвест», 2005. – 448 с.
5. Зварич В. З. Стилетворчі функції традиційних образів у поезії неокласиків: дис... канд. філол. наук: 10.01.06 / В. З. Зварич. – Д., 2002. – 177 с.
6. Золоті рядки української поезії: розстріляне Відродження: збірник. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – 224 с.
7. Клен Ю. Попіл імперій // Вибране / Ю. Клен. – К., 1991. – С. 68.
8. Райбедюк Г. Б. Неокласики: естетична система та персоналії : навч. посіб. / Г. Б. Райбедюк, О. Ф. Томчук. – Ізмаїл: [б. в.], 2005. – 351 с.
9. Троцьк О. А. Библия в художественном мире Анны Ахматовой / О. А. Троцьк. – Полтава: ПОИППО, 2001 – 108 с.